

УДК 343.985

ПРОБЛЕМА ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

М. Гузела

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
(e-mail: mhuzela@gmail.com)*

Проаналізовано проблемні питання, що стосуються визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні. Проведено дослідження розвитку в історичному аспекті головних наукових концепцій визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі. Досліджено проблему вирішення питання допустимості доказів в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. Звернено увагу на те, що закріплення основних концепцій визнання доказів недопустимими в новому Кримінальному процесуальному кодексі України потребує детального опрацювання. Головним у такому опрацюванні є науково обґрунтований підхід до формулювання кримінально-процесуальних норм, а також вироблення судової практики. В теорії кримінального процесу та кримінальному процесуальному законодавстві проблема визнання доказів недопустимими якщо і вирішується, то неоднозначно. Наголосимо, що така неоднозначність стосується не тільки кримінального процесу, а й загалом інших видів юридичних процедур. Наявність складних та багатогранних підходів до з'ясування сутності допустимості доказів, визнання їх недопустимими у юридичному процесі сприяли появі в українській юридичній науці значної кількості відповідних концепцій стосовно досліджуваної проблематики. В такому випадку з метою об'єктивного та критичного аналізу, вдосконалення певних елементів даних концепцій потрібно дослідити їхнє значення для науки кримінального процесу та вплив на національне кримінальне процесуальне законодавство України.

Проблема правової регламентації концепцій допустимості доказів є важливим чинником підвищення ефективності кримінального процесу, виконання завдань кримінального судочинства.

Ключові слова: кримінальне провадження, доказування, доказ, допустимість доказів.

Проблема визнання доказів недопустимими в теорії кримінального процесу та кримінальному процесуальному законодавстві вирішується неоднозначно. Наголосимо, що така неоднозначність стосується не тільки кримінального провадження, а й інших видів юридичних процедур. Наявність складних підходів до з'ясування сутності допустимості доказів, визнання їх недопустимими в юридичному процесі сприяли появі в радянській юридичній науці значної кількості відповідних концепцій стосовно досліджуваної проблематики. Тож виникла потреба за допомогою об'єктивного та критичного аналізу вдосконалити певні елементи цих концепцій, дослідити їхнє значення для науки кримінального процесу та вплив на національне кримінальне процесуальне законодавство України.

В австрійському та російському дореволюційному кримінально-процесуальному праві панувала концепція позитивної допустимості доказів, за якою певні обставини справи повинні доводитися тільки певними доказами; а також концепція негативної допустимості доказів: можливо встановити (підтвердити) будь-які обставини, що підлягають доказуванню лише на підставі доказів, зазначених в законі,

використання яких прямо законом не заборонено. Друга концепція загалом формувалася на двох засадничих положеннях англо-американського доказового права – правила про надання «кращого доказу» та правила про виключення «доказів на слух» [6, с. 65–121; 12, с. 14–15; 13, с. 33–34; 20, с. 46; 28, с. 21].

Відповідно до філософських категорій справедливості та моральності А. Ф. Коні обґрунтував концепцію психологічної допустимості доказів, де оцінним поняттям є критерій моральності, незалежно від приписів або заборон закону [34, с. 95].

Виникненню цих концепцій у кримінальному процесуальному праві, на наш погляд, сприяли: реформи кримінально-процесуального законодавства 1860-х років, стрімкий розвиток юридичної науки та запозичення певних правил визнання доказів недопустимими із доказового права Великобританії та США. Крім того, їхня поява спричинила виникнення інших науково-теоретичних концепцій визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі. По суті, науково-теоретичні дослідження у галузі кримінального процесу і дореволюційних, і радянських вчених-процесуалістів слугували підґрунтям до формування новітніх наукових концепцій щодо визнання доказів недопустимими. Зокрема, до них треба зарахувати такі концепції: асиметрія правил допустимості доказів, «рівностороння асиметрія в оцінці юридичної сили доказів», «плоди отруйного дерева», «чай та чорнила», «розбите дзеркало», «нешадне виключення доказів», «срібне блюдце», «добросовісна помилка» та інші.

Висвітлюючи питання диференціації кримінально-процесуальних порушень та юридичних наслідків для можливості використання відомостей про факти в процесі доказування, не можна не торкнутися концепції «асиметрії правил допустимості доказів». Зміст її полягає в різних правових наслідках порушень, допущених під час одержання доказів для сторони обвинувачення і сторони захисту [34, с. 116].

Зазначену науково-теоретичну концепцію визнання доказів недопустимими науковці сприймають неоднозначно. Щобільше, з її приводу розгорнута дискусія, головний зміст якої зводиться до відповіді на питання – чи однакові для сторін обвинувачення та захисту правові наслідки недотримання правил про допустимість доказів?

Прихильники концепції «асиметрії правил допустимості доказів» аргументують свою позицію так: недопустимими повинні визнаватися лише докази, здобуті з порушенням закону, що можуть бути покладені в основу обвинувачення [29, с. 105–106]; сторона захисту вправі застосовувати докази, що є недопустимими в руках протилежної сторони, а обвинувачений не може нести відповідальність за помилки слідчого, який втратив виправдувальний доказ [23, с. 77–78; 24, с. 371–372]; отриманий з порушенням прав обвинуваченого доказ може бути визнано допустимим за клопотанням захисту тому, що фактично ці порушення не досягли своєї мети [11, с. 90–91; 32, с. 75–76]; якщо доказ представлений або здобутий стороною захисту, то питання допустимості має вирішуватися відповідно до правил допустимості доказів без будь-яких обмежень [1, с. 16; 11, с. 115–116] та ін.

Противники концепції «асиметрії правил допустимості доказів» обґрунтують свою позицію тим, що ні сторона обвинувачення, ні сторона захисту не можуть встановлювати різний правовий режим або створювати різноманітні «вагові категорії» для подання та використання доказів у кримінальній справі [12, с. 95–105; 20, с. 146–147; 31, с. 35]. Вчені наводять такі аргументи: по-перше, «асиметрія правил допустимості доказів» не відповідає законодавству, а тому її застосування в кримінальному судочинстві є неприйнятним; по-друге, з погляду

закону не існує проблеми подвійного стандарту у визначенні допустимості доказів [19, с. 13]. Дехто взагалі зауважує, що тенденція в бік асиметрії правил допустимості доказів є недоречною, оскільки допускає використання в процесі доказування відомостей, отриманих всупереч конституційному статусу особи, а також доказів, отриманих з грубими процесуальними порушеннями [4, с. 23–24].

На сьогодні існує певний синтез вищенаведених поглядів. Деякі науковці, визнаючи можливість «асиметрії правил допустимості доказів», водночас стверджують, що вона можлива тільки щодо недопустимих доказів, отриманих слідчими органами. Коли ж докази подає сторона захисту, то питання про їхню допустимість треба вирішувати відповідно до правил допустимості доказів без яких-небудь обмежень [8, с. 187].

Видається, що для вирішення цього питання треба звернутися до гносеологічного аспекту та правил тлумачення сумнівів на користь обвинувачуваного [33, с. 2]. Докази, які свідчать на користь обвинуваченого, не можна використовувати тільки у випадках, коли стосовно нього наявні перешкоди гносеологічного характеру, які неможливо усунути. В такому разі за процесуальних порушень, пов'язаних із гарантіями достовірності доказів, потрібно намагатися максимально їх нейтралізувати або замінити непридатні докази іншими. І тільки тоді, коли це неможливо, треба виходити із правила про тлумачення сумнівів: факт, що свідчить на користь обвинуваченого, якщо він достовірно не підтверджений і не спростований, вважають таким, що існує [23, с. 77–78]. В інших випадках, якщо факти не стосуються достовірності доказів, то вони не повинні стосуватися і самого обвинуваченого, оскільки він не має страждати через некомпетентність або недобросовісність обвинувачення суб'єктів, на яких лежить обов'язок доказування. Отже, за відсутності перешкод гносеологічного характеру такий доказ, якщо він тлумачиться на користь обвинуваченого, повинен бути наділений юридичною силою.

Водночас можна погодитися, що твердження «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом» є принциповим у цій дискусії та виступає, на нашу думку, ще одним аргументом на користь можливості застосування «асиметрії правил допустимості» [33, с. 2]. Відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України всі сумніви щодо доведеності вини особи, які не можна усунути в порядку, встановленому КПК, тлумачаться на користь цієї особи [15]. Крім того, даючи офіційне тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних унаслідок порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Основний Закон України допускає такі обмеження [27].

Заслужують на увагу позиції вчених-процесуалістів з приводу того, що у разі, коли докази представлено стороною захисту, то діють загальні правила їхньої допустимості [18, с. 158–159; 14, с. 42]. Тому треба уточнити, що «асиметрія правил допустимості доказів» не може поширюватися на випадки отримання доказів з неналежного джерела [34, с. 117–118].

Характеризуючи концепцію «асиметрії допустимості доказів», термінологічно не правильно звертати увагу виключно на порушення, допущені під час збирання доказів лише стороною обвинувачення. Тим більше, що змішувати сумніви в доведеності вини, які тлумачаться на користь обвинуваченого (захисту), та факти порушення закону не можна; допущене стороною захисту порушення закону за відсутності ознак крайньої необхідності має своїм наслідком безумовне визнання доказів недопустимими [21, с. 12; 34, с. 118].

Одним із важливих завдань, які вирішує державний обвинувач в судовому розгляді, є захист обвинувальних доказів, допустимість яких викликала чи може викликати сумніви у суду. Безумовно, не завжди в державного обвинувача можуть бути відповідні законні аргументи та дії щодо захисту таких доказів. Часто помилки, допущені на стадії порушення справи та в процесі досудового розслідування, є настільки істотними, що виключають ефективність будь-якої спроби врятувати їх з позиції допустимості. Водночас у випадку, якщо сторона обвинувачення виявила і подала суду аргументовані докази на користь неістотності або істотності тієї чи іншої помилки, порушення закону, у державного обвинувача є шанс домогтися визнання таких доказів допустимими [5, с. 33].

Отже, концепція «асиметрії допустимості доказів» є цілком виправданою та обґрунтованою, адже наслідки процесу доказування мають стосуватися тієї сторони, з вини якої вони виникли.

Важливою науково-теоретичною концепцією, яка ґрунтується на «асиметрії допустимості доказів» та має схвальні відгуки щодо введення в науковий обіг, є правило «рівносторонньої асиметрії в оцінці юридичної сили доказів» [33, с. 3]. Загалом воно означає: з одного боку – право сторони обвинувачення на відновлення юридичної сили недопустимих доказів у досудовому провадженні. З іншого боку – право сторони захисту на використання доказів, для одержання яких вимоги законодавства були порушені з вини суб'єктів, що здійснюють провадження у справі [38, с. 11].

Науково-теоретичною концепцією визнання доказів недопустимими, яка заслуговує на особливу увагу і набула актуальності та значущості в науці кримінального процесу, є концепція «плодів отруйного дерева» (fruit of poisonous tree doctrine). Можна погодитися з М. М. Стояновим, який, характеризуючи цю концепцію, наголошує на її досить неоднозначному трактуванні в науковій літературі, що призводить до помилкового вирішення в теорії доказів інших подібних наукових проблем. Висловлені з приводу сутності доктрини «плодів отруйного дерева» твердження дають змогу виділити широке та вузьке її розуміння [34, с. 119].

Вищезазначена доктрина створена на підставі прецедентних рішень Верховного Суду США в 20-ті роки ХХ ст. У широкому розумінні її суть можна виразити цитатою одного з рішень Верховного Суду США: «докази, отримані незаконним шляхом, не тільки не можуть використовуватися в нашому Суді, але такі докази виключаються взагалі» [9, с. 217; 36, с. 56]. Широке розуміння доктрини «плодів отруйного дерева» означає, що будь-яке порушення поліцією конституційних прав громадян, що навіть має не безпосередній, а лише опосередкований зв'язок із самим процесом виявлення, вилучення і фіксації доказів, призводить до втрати ними юридичної сили [34, с. 119; 42, с. 101]. У такому разі «отруйне дерево» породжує «отруйні плоди»; отримання доказів на підставі інформації, отриманої з недопустимого доказу, тягне за собою їхню безумовну недопустимість. Така недопустимість доказів, як зазначають А. Чувилев та А. Лобанов, не залежить від характеру та ступеня того чи іншого порушення кримінально-процесуального закону [41, с. 47].

Як приклад з судової практики США можна навести той факт, що в листопаді 2010 року суддя федерального окружного суду не допустив для дачі показань найважливішого свідка Д. сторони обвинувачення у справі. Причиною стало те, що сторона обвинувачення дізналася про цього важливого свідка внаслідок застосування насильства до обвинуваченого. Про важливість цього свідка говорить факт, що через недопустимість його показань підсудний був виправданий за 279-ма із 280-ти

статей сторони обвинувачення. Водночас суддя відмовив у задоволенні клопотання захисту про припинення справи у зв'язку із застосуванням насильства до обвинуваченого. Фактично, у цій справі суд скористався доктриною «плоду отруйного дерева» [26].

Вузьке розуміння доктрини «плодів отруйного дерева» зводиться до заборони використання даних, отриманих на підставі або з використанням доказів, визнаних недопустимими. Тобто, в другому значенні доктрина пов'язується з проблемою використання доказів, хоча і законних за формою, але з відповідними порушеннями у самому їхньому змісті [33, с. 3]. Подібні міркування висловлює Ю. К. Орлов, який зазначає, що про істотність або неістотність процесуальних порушень можна говорити тільки стосовно двох компонентів допустимості – способу отримання доказів та їхнього процесуального оформлення [23, с. 73]. Тож у вузькому розумінні концепцію «плодів отруйного дерева» треба подавати з погляду способу отримання доказів, їхнього процесуального оформлення та диференціації процесуальних порушень на істотні та неістотні.

Концепція «плодів отруйного дерева» була об'єктом досліджень і в радянській науці кримінально-процесуального права. Зокрема, процесуалісти зазначали, що інформацію, одержану з неналежного джерела та визнану недопустимою, можна в деяких випадках використовувати (як оперативна інформація) як «вказівку» на пряму розслідування та місця перебування доказів [37, с. 234]. По суті, вони опускали використання концепції «плодів отруйного дерева».

Багато процесуалістів виступають за диференційований підхід до вирішення цієї проблеми та поділ процесуальних порушень на істотні та неістотні [3, с. 32; 7, с. 37; 11, с. 92]. Неістотними вважають порушення, які не вплинули і не могли вплинути на достовірність одержаного результату. Своєю чергою, істотні порушення ставлять під сумнів достовірність отримання даних. Такими, що піддаються виправленню, визнають порушення, які можна усунути чи нейтралізувати. До них належить дефект процесуального оформлення документів (відсутність підпису). Однак докази, отримані з більш істотним порушенням закону, можна відновити внаслідок заміни іншими, отриманими з використанням недопустимого доказу як первинного гносеологічного аспекту. Саме тому ми підтримуємо позицію науковців, які вважають, що цей підхід в повному обсязі є виправданим з погляду наукової актуальності та обґрунтованості застосування в практичній діяльності. Саме в такому розумінні доктрину «плодів отруйного дерева» широко застосовують і на практиці [34, с. 121]. Зокрема, Корольовський районний суд м. Житомира вироком від 20.10.2008 р. засудив Т. за ч. 4 ст. 296 КК України до 4-х років позбавлення волі та за ч. 2 ст. 121 КК України – до 7-ми років позбавлення волі. За матеріалами справи, 13.10.2007 р. після затримання Т. та доставки до відділу міліції його допитали як свідка і провели з ним у цьому статусі відтворення обстановки та обставин події. Так, орган досудового слідства позбавив Т. можливості скористатися правами підозрюваного, передбаченими у ст. 43-1 КПК України. Отже, ці конкретні докази недопустимі, тому рішення судів першої та апеляційної інстанції про посилання на них у мотивувальній частині на підтвердження винуватості засудженого є незаконними і підлягають виключенню як з вироку місцевого суду, так і з ухвали суду апеляційної інстанції. Однак наведене порушення кримінального процесуального закону не вплинуло на правильність встановлення винуватості Т., кваліфікації його дій і призначення покарання. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила виключити з мотивувальних частин вироку місцевого суду

та ухвали суду апеляційної інстанції посилання на покази Т. як свідка і на протокол відтворення обставин події за його участю від 13.10.2007 р. як на докази через їхню недопустимість [39].

На думку противників вищезазначеної концепції, вона необґрунтована ні теоретично, ні практично, оскільки в судочинстві існує процесуальна форма, яка за всієї своєї важливості не є самоціллю. Процесуальна форма наділена глибоким змістом та призначенням, покликана забезпечити два важливі завдання: по-перше, максимально гарантувати достовірність отриманих фактичних даних і, по-друге, захистити права та законні інтереси особи [23, с. 72]. Дещо оригінальну точку зору висловлює І. В. Абросимов – що концепція «плодів отруйного дерева» близька за змістом до «асиметрії правил допустимості» з однією відмінністю, що недопустимими визнають докази, одержані на основі доказів, раніше визнаних недопустимими. На його думку, прийнятнішою з концептуального, правового і практичного погляду є теорія, що тлумачить вимогу допустимості доказів залежно від істотного або неістотного порушення кримінально-процесуального закону. Для обґрунтування цієї теорії автором наведено перелік обставин, що не тягнуть автоматичного виключення доказів за ознакою недопустимості [1, с. 16–17].

Зазначимо, не заглиблюючись у деталі цієї дискусії, що досліджувана концепція не є теоретичною моделлю, адже вона фактично визнана у судовій практиці та повинна застосовуватися у всіх кримінальних справах. Щобільше, концепція «плодів отруйного дерева» інкорпорована у КПК України 2012 р. Так, згідно з ч. 1 ст. 87 КПК України 2012 р., недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [17].

Немає сумнівів, що закріплення в нормах КПК України 2012 р. концепції «плодів отруйного дерева» вимагає детального опрацювання і ретельного підходу до формулювання відповідних кримінально-процесуальних норм. Однак це вже питання часу та судової практики.

Сьогодні теоретичного та практичного значення набула концепція «добросовісної помилки», яка впливає із правила про нещадне виключення доказів. Так, Верховний Суд США обрав курс, у якому це правило загалом зберігається, але звужується сфера його застосування [2, с. 500]. Прикладом такого обмеження дії правила про допустимість може слугувати одне з останніх рішень Верховного Суду США з цього питання. Суд зазначив, що правило про виключення доказів діє як створений судом засіб правового захисту, прийнятий з метою недопущення порушень IV-тої поправки до Конституції США в майбутньому за допомогою загальної превенції протиправних дій поліції. Як і за використання будь-якого іншого механізму правового захисту, загальне застосування правила про виключення доказів обмежується випадками, коли очевидно, що воно ефективно досягає своїх правозахисних цілей [35, с. 181].

Багато вчених вважає, що таке обмеження є обґрунтованим, але з певними зауваженнями, адже закріплення в законі оцінних категорій, в тому числі таких, як «ефективність», не сприяє однаковій правозастосовній практиці [35, с. 181].

Зазначену проблему можна вирішити за допомогою концепції «добросовісної помилки». Вона полягає в тому, що в деяких випадках доказ, отриманий з порушенням процесуальних норм, суд може прийняти, якщо суддя вважатиме, що

правозастосовний орган, здобуваючи цей доказ, чинив «добросовісно помиляючись» щодо законності своїх дій [22, с. 45].

Науково-теоретична концепція «добросовісної помилки» сформувалася в юридичній науці на підставі правила про виключення. У випадках, коли правозастосовний орган не знав або при розумному допущенні не міг знати, що його дії мають незаконний характер, то здобуті ним унаслідок таких дій докази не втрачають властивості допустимості. В українській кримінальній процесуальній науці питання про можливість обґрунтування нормативного закріплення цієї концепції практично не розглядалося.

Одну із спроб дослідити таку концепцію зробила С. Д. Шестакова, яка навела низку прецедентів, що зумовили появу нещадного виключення доказів, які стосувалися лише обшуку й арешту. Вчений обґрунтовує необхідність надати правилу «нещадного виключення доказів» певної гнучкості. Вона пропонує ввести дискреційні повноваження суду щодо визнання доказів, отриманих з порушенням кримінально-процесуального закону, допустимими у випадку, якщо посадові особи, які беруть участь у процесі на стороні обвинувачення, доведуть, що, порушуючи кримінально-процесуальні норми, вони не знали і не могли знати про їхнє порушення [42, с. 102].

Так, концепцію «добросовісної помилки» можна нормативно закріпити шляхом розподілу обов'язку доказування. У ч. 2. ст. 92 КПК України 2012 року зазначено: обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає [17]. Однак, на наш погляд, таке положення цієї концепції «добросовісної помилки» треба закріпити в нормах КПК України, які стосуються саме процедури визнання доказів недопустимими.

Досить цікаву концепцію під назвою «срібне блюдо» обстоює О. В. Смирнов [34, с. 110]. Він висловлює твердження, що збирання доказів суб'єктами доказування з порушеннями вимог закону робить отримані докази недопустимими. Однак якщо закон порушує особа, що не є стороною у справі, одержуючи важливі для справи відомості, то ці відомості можуть бути представлені суб'єктом доказування і використані в процесі як докази [38, с. 23–26].

Особливої уваги заслуговують концепція «чаю і чорнил» та концепція «розбитого дзеркала». Вони сформувалися під час розвитку концепцій, відповідно, «асиметрії правил допустимості» та «плодів отруйного дерева» як своєрідні відгалуження. Концепції «чаю та чорнил» та «розбитого дзеркала» є взаємовиключними. Ложка чорнила псує стакан чаю, («чай і чорнило» – аналог плодів отруйного дерева) Якщо дзеркало розбилося, можна подивитися, що видно в кожній його частинці («розбите дзеркало») [9, с. 55; 40, с. 45–46]. Відповідно до першої теорії будь-яке порушення вимог допустимості доказів тягне неможливість їхнього використання у кримінальному процесі. Друга теорія оцінює докази з погляду не єдиного масиву інформації, що міститься у передбаченому законом джерелі, а за її самостійними блоками, кожен з яких пов'язаний єдиним змістом та підтверджує або спростовує одну чи декілька обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі. Тобто використання правил диференціації доказів є правомірним лише у випадках, коли порушення вимог допустимості стосується не всього доказу, а лише окремого блоку [16, с. 3]. Щобільше, прихильники другого підходу наводять переконливі аргументи на користь концепції диференціації доказів. Науковці зазначають, що громадяни звільнені від обов'язку давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких

родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63 Конституції України), але не від обов'язку давати такі показання та пояснення щодо інших осіб. Отже, в показаннях свідка, не попередженого про відповідну конституційну норму, можуть поєднуватися, по-перше, дані стосовно близьких родичів, які можуть стати відомими внаслідок необізнаності особи про свої права, а по-друге, інші відомості, які вона зобов'язана представити правоохоронним органам у будь-якому разі. Послідовники першого підходу повинні визнати допустимим доказом показання в цілому, а другого – тільки ті відомості і в тій частині, які стосуються себе, членів сім'ї чи близьких родичів [9, с. 55; 40, с. 45–46].

Безумовно, така позиція науковців заслуговує на увагу. Вона дає змогу відстежити кожен етап одержання доказів, виявити істотні та неістотні порушення закону, спроби певної фальсифікації доказової інформації. Безперечно, на практиці є випадки, коли внаслідок порушення кримінального процесуального закону оцінити отримані докази неможливо. Також не треба заперечувати допустимість доказів у тих випадках, коли упущення чи порушення під час одержання доказів перешкоджають оціненню об'єктивності доказової інформації шляхом відповідної перевірки. З іншого боку, настільки ж необгрунтованою є позиція, щодо недопустимості абсолютно всіх без винятку доказів. Адже формування доказів, їхня перевірка та оцінювання – це творча та пізнавальна діяльність у широкому розумінні, з відповідними межами або стандартами, хоча стандартизувати всю творчу або пізнавальну діяльність суб'єктів, на яких лежить обов'язок доказування, практично неможливо.

Істотного розвитку у теорії та практиці кримінального процесу набула концепція «нешадного виключення доказів», яка виникла та сформувалася на основі концепції «досконалих доказів» [1, с. 17]. За своїм змістом вона повністю збігається з широким розумінням доктрини «плодів отруйного дерева». Тобто головним постулатом теорії «нешадного виключення доказів» є визнання доказів недопустимими незалежно від характеру порушень закону [34, с. 120]. Маючи американське походження, зазначена концепція отримала широке визнання серед вітчизняних процесуалістів, проте вона має як своїх противників, так і прихильників [1, с. 17; 14, с. 97; 18, с. 9; 20, с. 132]. На наш погляд, в нормах чинного кримінально-процесуального законодавства України, які регулюють питання допустимості та процедуру визнання доказів недопустимими, існують певні суперечності, що значно ускладнює їхнє тлумачення правозастосовчими органами та процес їхнього застосування на практиці. З одного боку, норма, яка визначає поняття допустимості доказів, відображає конституційну ідею того, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, тим більше, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції України) [15]. Згідно зі змістом ч. 3 ст. 62 Конституції України, недопустимими доказами є ті фактичні дані, які отримані з порушеннями закону, незалежно від ступеня істотності цих порушень, допущених при збиранні, оцінці та перевірці таких доказів. З іншого боку, кримінально-процесуальні норми, які регулюють процедуру визнання доказів недопустимими (ч. 1, 2 ст. 87 КПК України 2012 року), закріплюють усталені правила, що сформувалися у судовій практиці, з приводу яких сформовані відповідні правові позиції правозастосовчих органів та які передбачають обов'язкову оцінку порушень закону і винесення відповідного обґрунтованого рішення про визнання таких доказів недопустимими [17]. Саме таке рішення, а не сам факт порушення закону під час збирання доказів є підставою для їхнього виключення із судового провадження.

Отже, питання диференційованих підходів до визнання доказів недопустимими є однією з центральних проблем кримінального процесу, яка має і теоретичне, і практичне значення. Ми приєднуємося до групи тих науковців, які обґрунтовують свої погляди щодо доцільності нормативного закріплення на підставі диференційованого (класифікаційного) підходу до наслідків порушень кримінально-процесуального закону під час збирання доказів шляхом поділу їх на істотні (безумовна недопустимість доказів) та не істотні (можливість відновлення допустимості доказів) [1, с. 8–9; 10, с. 208–209; 14, с. 9; 18, с. 9; 20, с. 130; 23, с. 70–71; 34, с. 125–126; 38, с. 10–11; 8, с. 186–187] Це загалом відповідає положенням ч. 2 ст. 87 КПК України 2012 року, де зазначається, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) вчинення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поведіння чи погрози застосування такого поведіння; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їхнє отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит; 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [17].

Проблема правової регламентації концепцій допустимості доказів є важливим чинником підвищення ефективності кримінального процесу, виконання завдань кримінального судочинства, а отже, потребує подальшого аналізу та вдосконалення.

Список використаної літератури

1. *Абросимов И. В.* Актуальные вопросы обеспечения допустимости и достоверности доказательств в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соиск нач.ст. канд. юрид. Наук : 12.00.09 / И. В. Амбросимов – М., 2007. – 26 с.
2. *Бернам У.* Правовая система США / У. Бернам. – 3-й вып. – М. : Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
3. *Боруленков Ю. О.* Допустимости доказательств / Ю. Боруленков // Уголовное право. – 2004. – № 1. – С. 55–57.
4. *Верещагина М. А.* Асимметрия правил о допустимости доказательств / М. А. Верещагина // Вестник Южноуральского государственного университета. Серия «Право». – 2007. – № 28. – С. 22–24.
5. *Гармаев Ю. П.* Устранение сомнений в допустимости доказательств / Ю. П. Гармаев // Законность. – 2011. – № 5. – С. 29–33.
6. *Гордейчик А. В.* Исследование допустимости доказательств в гражданском и арбитражном процессах / А. В. Гордейчик. – Хабаровск : РИОТИП, 2007. – 238 с.
7. *Гришина Е. П.* Актуальные вопросы допустимости доказательств в уголовном процессе / Е. П. Гришина // Российский следователь. – 2001. – № 7. – С. 36–37.
8. *Дмитриева А. А.* Оценка допустимости доказательств стороной защиты / А. А. Дмитриева, А. А. Коряжкин // Вестник Южноуральского государственного университета. Серия «Право». – 2005. – № 8. – С. 186–188.
9. *Золотых В. В.* Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе / В. В. Золотых. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 288 с.
10. *Льченко О. О.* Проблеми застосування доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми / О. О. Льченко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 202–209.

11. *Щенко В.* Принцип допустимості і достатності засобів кримінально-процесуального доказування / В. Щенко // *Право України*. – 2003. – № 7. – С. 90–93.
12. *Кипнис Н. М.* Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве / Н. М. Кипнис. – М. : Юристь, 1995. – 128 с.
13. *Коваленко Є. Г.* Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
14. *Кожевникова Ю. А.* Исключение недопустимых доказательств из разбирательства уголовного дела: дис. на соиск. науч. ст. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Юлия Александровна Кожевникова. – Воронеж, 2005. – 244 с.
15. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : документа:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
16. *Костенко Р.* Доказательства в уголовном процессе / Р. Костенко // *Уголовно-процессуальное право*. – 2003. – № 3. – С. 89–90.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>
18. *Крупницкая В. И.* Гарантии использования при разбирательстве уголовных дел допустимых доказательств : дис. на соиск. науч. ст. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Валерия Игоревна Крупницкая. – Ростов-на-Дону, 2005. – 214 с.
19. *Кудрявцев В. Л.* Проблемы двойного стандарта при определении допустимости доказательств в российской уголовно-процессуальной науке / В. Л. Кудрявцев // *Актуальные проблемы уголовно-процессуального права и практика его применения : материалы Междунар. дистанц. науч.-практ. конф.* – Караганда : КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. – С. 7–13.
20. *Ларина Е. В.* Признание доказательств недопустимыми в российском уголовном судопроизводстве (в стадии предварительного расследования) : дис. на соиск. науч. ст. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Елена Викторовна Ларина. – М., 2005. – 220 с.
21. *Некрасов С. В.* Допустимость доказательств: вопросы и решения / С. В. Некрасов // *Российская юстиция*. – 1998. – № 1. – С. 12–14.
22. *Николайчик В. М.* Уголовное правосудие в США : научное издание / В. М. Николайчик. – М. : Ин-т США и Канады РАН РФ, 1995. – 108 с.
23. *Орлов Ю. К.* Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – М. : Юристь, 2009. – 175 с.
24. *Пашин С. А.* Доказательства в российском уголовном процессе / С. А. Пашин // *Состязательное правосудие*. – М. : Тр. научно-практ. лаборат., 1996. – Ч. 2. – 424 с.
25. *Петрухин И. Л.* Оправдательный приговор и право на реабилитацию: Монография / И. Л. Петрухин. – М. : Проспект, 2009. – 140 с.
26. Проект УПК Украины 2011: недопустимость протоколов допросов как панацея от пыток? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interjustice.blogspot.com/2011/08/2011.html>
27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини 3 статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 (№ 1-31/2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>
28. *Розин Н. Н.* Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям: Второе издание, измененное и дополненное / Н. Н. Розин. – С. Пб. : Издание Юридического книжного склада «Право», 1914. – 547 с.
29. *Савицкий В. М.* Уголовный процесс России на новом витке демократизации / В. М. Савицкий // *Государство и право*. – 1994. – № 6. – С. 96–107.

30. *Смирнов А. В.* Решение вопроса о допустимости в качестве доказательств сведений, полученных с нарушением закона / А. В. Смирнов // Уголовный процесс. – 2009. – № 1. – С. 23–26.
31. *Соркин В. С.* Особенности процессуального доказывания в уголовном судопроизводстве : монография / В. С. Соркин. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 95 с.
32. *Стецовский Ю. И.* Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту / Ю. П. Стецовский, А. – М. Ларин. – М. : Наука, 1988. – 320 с.
33. *Стоянов М.* Концепції допустимості доказів: проблеми теорії, нормативної регламентації та правозастосовчої практики / М. Стоянов // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 4. – С. 1–10.
34. *Стоянов М. М.* Властивості доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Микола Михайлович Стоянов. – Одеса, 2010. – 246 с.
35. *Сутягин К. И.* Оценка допустимости доказательств с учетом концепции «добросовестного заблуждения» субъектов доказывания / К. И. Сутягин // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2008. – № 1 (14). – С. 180–182.
36. *Сутягин К. И.* Применение доктрины «плодов отравленного дерева» при оценке допустимости доказательств требует корректировки / К. И. Сутягин // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2008. – № 83. – С. 56–59.
37. Теория доказательств в советском уголовном процессе / [Отв. ред. Н.В. Жогин]. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М. : Юридическая литература, 1973. – 736 с.
38. *Терехин В. В.* Недопустимые доказательства в уголовном процессе России: теоретические и прикладные аспекты : автореф. дисс. на соиск. науч. ст канд. юрид. наук : 12.00.09 / Владимир Вячеславович Терехин. – Нижний Новгород, 2006. – 27 с.
39. Ухвала Верховного Суду України від 28.01.2010 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>
40. *Филин Д.* Дифференциация доказательственной информации / Д. Филин // Законность. – 2002. – № 2. – С. 45–46.
41. *Чувилев А.* «Плоды отравленного дерева» / А. Чувилев, А. Лобанов // Российская юстиция. – 1996. – № 11. – С. 47–49.
42. *Шестакова С. Д.* Допустимость доказательств в уголовном процессе России и США / С. Д. Шестакова // Уголовное право. – 2004. – № 3. – С. 100–102.

*Стаття: надійшла до редакції 16.05.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

PROBLEM THE RECOGNITION OF EVIDENCE INADMISSIBILITY IN CRIMINAL PROCESS

M. Huzela

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine
e-mail: mhuzela@gmail.com*

The paper analyzes the problematic issues concerning the recognition of evidence as inadmissible in criminal proceedings. A study of the historical perspective of basic scientific concepts of recognition of evidence as inadmissible in criminal proceedings is conducted. The author analyzes the problem of resolving the issue of admissibility of evidence in the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012. Attention is drawn to the fact that fixing the basic concepts of recognition of evidence as inadmissible in the new Criminal Procedure Code of

Ukraine requires a detailed study of this problem. In such study, the main is scientifically sound approach to the formulation of criminal procedure rules, as well as developing judicial practice. In the theory of criminal process and criminal processual legislation the problem of recognition inadmissible evidence is solving ambiguously. It should be emphasized that such an ambiguity refers not only to the criminal process, but generally to other kinds of legal procedures. The existence of complex and multi-faceted approaches for clarifying the nature of the evidence admissibility, recognition of their unacceptability in the legal process contributed to the emergence in national legal science considerable, we can say a great number of relevant concepts studied in relation to issues. In this case for an objective and critical analysis, for improving certain elements of data concepts, there is a need to explore their significance for the science of criminal process and their impact on domestic criminal procedural legislation of Ukraine.

The problem of legal concepts regulating the admissibility of evidence is a necessary factor for improving the efficiency of the criminal process, the tasks of criminal justice.

Keywords: criminal proceedings, proof, evidence, admissibility of evidence.